

วาทกรรม “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” ในสังคมไทย :
ศึกษากรณีพิพิธภัณฑ์ในภาคอีสาน

นายณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2550
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A DISCOURSE ON "LOCAL COMMUNITY MUSEUM" IN THAI SOCIETY:
A CASE STUDY ON MUSEUMS IN NORTHEASTERN REGION

Mr. Narongrit Sumalee

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Anthropology

Department of Sociology and Anthropology

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2007

Copyright of Chulalongkorn University

501505

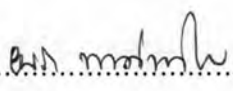
หัวข้อวิทยานิพนธ์
โดย
สาขาวิชา
อาจารย์ที่ปรึกษา

วาทกรรม “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” : ศึกษากรณีพิพิธภัณฑ์ในภาคอีสาน
นายณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี
มานุษยวิทยา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิตติ ภาวัครพันธุ์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

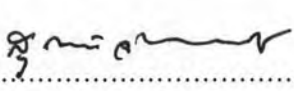

..... คณะบดีคณะรัฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. จรัส สุวรรณมาลา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. อมรา พงศาพิชญ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิตติ ภาวัครพันธุ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ปรีชา คุ้มจันทร์พันธุ์)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. สุกงศ์ จันทวานิช)

ณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี : วาทกรรม “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” : ศึกษากรณีพิพิธภัณฑ์ในภาคอีสาน.
 (A DISCOURSE ON “LOCAL COMMUNITY MUSEUM” IN THAI
 SOCIETY: A CASE STUDY ON MUSEUMS IN NORTHEASTERN REGION)
 อ. ที่ปรึกษา : ผศ. คร. นิติ ภัทรพันธุ์, 266 หน้า.

จุดเน้นของงานวิจัยฉบับนี้คือการศึกษาแนวความคิด ทั้งนี้ โดยทำความเข้าใจผ่านการทบทวน วิพากษ์ การก่อรูปและแปรรูปความหมายและการดำเนินการของ “พิพิธภัณฑ์” ที่ส่งผลต่อการสร้าง “วาทกรรม พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” ของสังคมไทยในลักษณะเชิงวิภาษวิธีกับบริบทแวดล้อมของแต่ละช่วงเวลา นอกจากนี้ยัง พยายามศึกษาและทำความเข้าใจวิธีการรับรู้และการแสดงออกต่อมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับ “พิพิธภัณฑ์” ของ ผู้คนในพื้นที่กรณีศึกษา ตลอดจนทั้งกระบวนการสร้าง “ความหมาย” และ “อัตลักษณ์” ผ่าน “ภาพตัวแทน” ที่ถูก นำเสนอในพื้นที่ของพิพิธภัณฑ์ด้วย

อนึ่ง ผู้วิจัยได้ศึกษาและนำเสนอออกเป็นสองส่วนหลักที่สัมพันธ์กันคือ “พิพิธภัณฑ์กับชาติ” และ “พิพิธภัณฑ์กับท้องถิ่น” โดยส่วนแรกนั้น ได้ทบทวนมโนทัศน์พื้นฐานที่เกี่ยวข้องกันคือ “พิพิธภัณฑ์” “ชาติ” “มรดก” “ความทรงจำ” และ “ความรู้/อำนาจ” สำหรับกรณีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็น อีกหนึ่งของ “เทคโนโลยีอำนาจ” ที่ถูกใช้เพื่อผลิตและผลิตซ้ำอุดมการณ์และวาทกรรม “ชาติ” ทั้งนี้ผ่านการ ชี้นำของญาณทัศน์(episteme)หรืออภิเรื่องเล่าที่เป็นตัวกำหนดกรอบการมอง “ความดี ความงาม ความจริง” ของสังคมไทยนั้นก็คือสถาบันกษัตริย์และพุทธศาสนา ซึ่งมักถูกนำไปใช้รองรับ สร้างความชอบธรรมในการ แสวงหาและใช้อำนาจ ตลอดจนผลประโยชน์จากฝ่ายต่างๆ และยังเป็นส่วนหนึ่งที่ถูกดึงไปร่วมในการผลิตซ้ำ โครงสร้างความรู้ในสังคมไทยทั้งในแง่สัญลักษณ์และปฏิบัติการทางสังคมด้วย

ดังนั้น จึงเชื่อมโยงกับส่วนที่สองซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่ตามมา(corollary)จากการใช้อำนาจของ “รัฐ-ชาติ” และ “พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ” ที่เกิดจากการนำ “วัตถุ” หรือ “มรดก” มาอ้างอิงและรองรับการ สร้าง “ความทรงจำร่วมหมู่” ให้เป็น “ความทรงจำของชาติ” และ “อัตลักษณ์ของชาติ” ของพลเมือง โดยผ่าน การดอกย้ำและแพร่กระจายในรูปแบบของ “ความรู้” นำสังคม ดังนั้น “วาทกรรมพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” จึงถือได้ ว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่เข้ามาบรรจบพบปะในการตอบโต้กับปัจจัยต่างๆที่ทำให้เกิดความ ไม่เท่าเทียมในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความพยายามที่จะช่วงชิง ตอบโต้และร่วมตีความหมายของ “ชาติ” จาก มุมมองที่หลากหลายหรือเสริมพลังเพื่อสร้างพื้นที่ของท้องถิ่นและคนธรรมดาให้มีตัวตนขึ้นมา

อย่างไรก็ตาม “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” ที่เป็นอยู่และ “วาทกรรมพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” อันเป็นตัวแทนอุดม คติที่อยากเป็นนั้น ก็จะถูกถักทอและห่างไกลกันอยู่นัก ดังนั้น การดำรงอยู่ของ “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรณีศึกษา” จึงเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่สะท้อนอารมณ์โหยหาอดีตและสุนทรียภาพร่วมหมู่ของผู้จัดทำเท่านั้น

ภาควิชา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

สาขาวิชา มานุษยวิทยา

ปีการศึกษา 2550

ลายมือชื่อนิติ.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

4881113424 : MAJOR ANTHROPOLOGY

KEY WORD : DISCOURSE/ LOCAL COMMUNITY/ LOCAL COMMUNITY MUSEUM/ NOSTALGIA

NARONGRIT SUMALEE : A DISCOURSE ON “LOCAL COMMUNITY MUSEUM” IN THAI SOCIETY: A CASE STUDY ON MUSEUMS IN NORTHEASTERN REGION.THESIS ADVISOR:ASST.PROF. NITI

PAWAKAPAN, Ph.D., 266 pp.

The focus of this research is conceptual subject by making an understanding via revisiting and arguing formation and transformation of “museum” which have effected the creation of a discourse on “Local Community Museum” in Thai society in terms of dialectic interaction of its surrounding contexts over time. Besides, it endeavours to grasp the mode of perception and expression towards concepts regarding “museums” of people who are involved within the studied areas as well as the creation of its “signification” and “identification” through “representation” portrayed within spaces of the museum.

In this thesis, it can be catagorised into two related major themes: “museum and the nation” and “museum and local community”. The first part of the thesis is a review of existing fundamental concepts on “museum”, “nation”, “heritage”, “memory” and “knowledge/power”. It can be said that the National Museum is a technology of power exploited to construct and reproduce ideologies as well as discourses on “nation” which have been dominated by “episteme”. All these episteme and meta narratives that have scheduled of the conceptual framework of virtue, beauty, or truth of the Thai society are the monarchy and Buddhism. These crucial institutions have usually been utilised to establish and to exercise legitimacy let alone profits obtained by each group. What is more it has been drawn to be included in the reproduction of the structure of violence in the Thai society both symbolically and socially.

Thus, the second part of the thesis is to examine a “corollary” of the use of power which belongs to “nation-state” and “national museum”. This has resulted from referring to “objects” or “heritage” in order to support the making of “collective memory” which would result in the “national remembrance” and the “national identity” of nation’s citizens. These processes have been undertaken via emphasis and distribution of “knowledge” leading to the idea of hegemony. As a consequence, the “discourse on the Local Community Museum” can be regarded as a form of social movement to play an active role in combating the wide range of factors causing disadvantage whether to compete with, retort, and collaboratively interpret the meaning of the nation from the multiple viewpoints or to create some spaces for ordinary locals and their own self. However, ironically, it is worth note-taking that the being of “the local community museums” and the “discourse on the Local Community Museum” as the ideal type that they intend to become are still far irrelevant and away far from reality. So, visually, the presence of these studied local community museums has reflected collective nostalgia and aesthetics of involved groups per se.

Department Sociology and Anthropology Student’s signature..... *N. Sumalee*
Field of study Anthropology Advisor’s signature..... *Niti P.*

Academic year 2007

กิตติกรรมประกาศ

เป็นไปได้ยากที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสามารถสำเร็จลงได้โดยความสามารถของผู้ศึกษาแต่เพียงลำพัง ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงใคร่ใช้โอกาสของพื้นที่นี้แสดงการคารวะและความขอบคุณแด่บรรดาบุคคลผู้ที่มีส่วนให้การสนับสนุนและช่วยเหลือจนเสร็จสิ้นการดำเนินงานครั้งนี้

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่านเป็นอย่างสูง เริ่มตั้งแต่ศาสตราจารย์ ดร. อมรา พงศาพิชญ์ ประธานกรรมการ และคณะกรรมการทั้งสองท่านคือรองศาสตราจารย์ ดร. ปรีชา ภูรินทร์พันธุ์และศาสตราจารย์ ดร.สุภางค์ จันทวานิช โดยเฉพาะผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิติ ภัวร์พันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษา “ครู” ซึ่งได้กรุณาให้ความเมตตาและสละเวลาแก่ผู้ศึกษามาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์และประธาน โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑน์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ผู้ซึ่งเป็นทั้ง “ครู” และ “หัวหน้า” และอาจารย์ยุวดี ตปนิยากร “ครู” อีกท่านที่ได้เมตตาเกื้อหนุนผู้ศึกษามาโดยตลอด

ขอขอบคุณอาจารย์ทม เกตุวงศาหัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์และเลขาโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑน์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตลอดทั้งเพื่อนและน้องๆสมาชิกร่วมหน่วยงานทุกท่าน โดยเฉพาะคุณพิเนตร ดาวเรืองที่ช่วยแบ่งเบาภาระระหว่างที่ผู้ศึกษาห่างหายจากหน้าที่ประจำ

อนึ่ง ที่ขาดไม่ได้อย่างยิ่ง ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยมหาสารคามผ่านกองทุนมหาวิทยาลัยมหาสารคามที่ได้ให้การสนับสนุนและอุดหนุนทุนการศึกษาตลอดระยะเวลาที่ลาศึกษาต่อ

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่และบุคลากรประจำหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่านที่ช่วยอำนวยความสะดวกตลอดที่ผู้ศึกษาเล่าเรียน ในสถาบันนี้

ตลอดทั้งบุคลากรและเจ้าหน้าที่ประจำหน่วยบัณฑิตศึกษา งานบริการศึกษา คณะรัฐศาสตร์ โดยเฉพาะคุณพรทิพย์ บัวรับพร เจ้าหน้าที่ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่ช่วยกรุณาอำนวยความสะดวกด้านธุรการขั้นตอนต่างๆจนทำให้ความยุ่งเหยิงของผู้ศึกษาลี้คลายไปด้วยดี

ขอขอบคุณ คุณพรรณพร จินคามุข คุณกนกวรรณ ทองมากและคุณปรารณา พลายมาศ ตลอดทั้งมิตรสหายร่วมสาขาวิชามานุษยวิทยาทุกคนที่ช่วยแบ่งเบาภาระด้านต่างๆมาโดยตลอด

ขอขอบคุณอาจารย์ดวงทิพย์ กริมมนตรีผู้เป็นดั่ง “แรงบันดาลใจ” สำคัญแก่ผู้ศึกษามาเนิ่นนาน

ขอขอบคุณอาจารย์ลลิตา หิงคานนท์สำหรับกำลังใจจาก “มิตรภาพทางปัญญา”

ขอขอบพระคุณสมาชิกครอบครัว “สุมาลี” ที่เป็น “หลักใจ” สำคัญของผู้ศึกษามาโดยตลอด

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท้ายสุดนี้ขอขอบคุณ “ผู้ให้ข้อมูล” ทุกท่านที่ช่วยขยายพรมแดนความรู้ และโลกทัศน์แก่ผู้ศึกษา ทั้ง ได้อาศัยเป็น “พาหนะ” นำผู้ศึกษาจนถึงฝั่งการศึกษาในระบบ

ตลอดทั้ง “นิรนาม” ทุกท่านที่ผู้ศึกษาไม่สามารถเอ่ยอ้างได้ถ้วนทั่ว ณ ที่นี้ ทว่าผู้ศึกษาซาบซึ้งยิ่งด้วยความจริงใจและใคร่ขอแสดงความคารวะและถือโอกาสมอบไมตรีจิตนี้คืนแก่ทุกท่านที่มีส่วนผลักดันจนงานวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้สามารถล่วงผ่านด้วยดี

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ปัญหาและความสำคัญของการศึกษา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	๑๐
๑.๓ ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา.....	๑๐
๑.๔ ขอบเขตในการศึกษา.....	๑๑
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา.....	๑๑
บทที่ ๒ แนวคิด กรอบแนวคิดและวรรณกรรมปริทัศน์.....	๑๓
ความสำคัญทางญาณวิทยาและภววิทยา:	
หลังโครงสร้างนิยมและหลังสมัยใหม่นิยม.....	๑๓
แนวคิดการวิเคราะห์วาทกรรม.....	๒๔
แนวคิดเรื่องทุนและความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์.....	๔๐
แนวคิดและแนวทางการศึกษา “พิพิธภัณฑน์”:	
ความทรงจำ อดีต ประวัติศาสตร์และวัตถุ.....	๕๐
ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของพิพิธภัณฑน์และญาณทัศน์ของสังคม.....	๕๔
พิพิธภัณฑน์แบบหลังสมัยใหม่และหลังอาณานิคม :	
วิกฤตภาพตัวแทนและความหมาย.....	๕๘
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีการศึกษา.....	๗๐
๓.๑ กรอบวิธีคิดในการรวบรวมข้อมูล.....	๗๐
๓.๒ กรณีศึกษา.....	๗๑
๓.๓ ขอบเขตเวลาของการดำเนินการศึกษา.....	๗๒
๓.๔ ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล.....	๗๒
๓.๕ ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล.....	๗๓

๓.๖ ขั้นตอนการสังเคราะห์ข้อมูล สรุปและนำเสนอผลการศึกษา.....	๗๔
บทที่ ๔ “ญาณทัศน์” ของ “ความเป็นชาติ” และ “ความเป็นไทย”:	๗๕
ทบทวนข้อถกเถียงว่าด้วยแนวคิด “ชาติ”:	
ทางแพ่งของญาณวิทยาและภววิทยา.....	๗๕
ญาณทัศน์ของความเป็น “ชาติ” และความเป็น “ไทย” :	
แม่บทความคิดในการสร้างจินตนาการและประสบการณ์ความทรงจำของชาติไทย...	๘๕
บทที่ ๕ “วาทกรรม” และ “ตัวตน” ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ:	
การเมืองของความทรงจำและมรดก.....	๘๕
ความรู้ อำนาจและตัวตน :	
ยุทธวิธีการครอบงำและการช่วงชิง “อำนาจ” ของสังคมสมัยใหม่.....	๑๐๐
“พิพิธภัณฑฯ” กับการสร้าง “ความทรงจำและอัตลักษณ์ของชาติไทย”	๑๐๕
ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมพิพิธภัณฑฯยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์.....	๑๐๕
ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมพิพิธภัณฑฯยุคประชาธิปไตย.....	๑๑๘
บทที่ ๖ ระบบสัญลักษณ์ของ “วาทกรรมพิพิธภัณฑฯท้องถิ่น”	๑๓๖
การก่อรูปและแปรรูป “พิพิธภัณฑฯท้องถิ่น”	๑๓๖
ระบบสัญลักษณ์ของ “วาทกรรมพิพิธภัณฑฯท้องถิ่น” :	
บริบทและเครือข่ายวาทกรรม.....	๑๔๓
แนวคิดของ “วาทกรรมพิพิธภัณฑฯท้องถิ่น”	๑๕๖
บทที่ ๗ การรับรู้และการแสดงออกต่อมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับ “พิพิธภัณฑฯ”:	
“ตัวตน” กับเวลา ประวัติศาสตร์ มรดกและชุมชนท้องถิ่น.....	๑๖๒
ประสบการณ์ของการรับรู้และความแสดงออกเกี่ยวกับเวลา.....	๑๖๔
ประสบการณ์ของการรับรู้และความแสดงออกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์.....	๑๗๖
ประสบการณ์ของการรับรู้และความแสดงออกเกี่ยวกับมรดกและวัตถุ.....	๑๘๖
ประสบการณ์ของการรับรู้และความแสดงออกเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น.....	๑๙๔
บทที่ ๘ “วาทกรรม” และ “ตัวตน” ในพิพิธภัณฑฯท้องถิ่น	
อุดมคติและความเป็นจริง.....	๒๐๘
พิพิธภัณฑฯพื้นบ้านวัดไชยศรี : วาทกรรม “วันเก่าคืนหวาน”	๒๐๘

พิพิธภัณฑน์เมืองมหาสารคาม: วาทกรรม “เมืองซ้อนชนบท”.....	๒๑๘
การสร้างวาทกรรม “เมือง” และ “ชนบท” ก้บการโหยหาอดีต.....	๒๒๓
บทที่ ๘ สรूपและอภิปรายผล.....	๒๓๘
รายการอ้างอิง.....	๒๔๘
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	๒๖๖